

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАЪМУРИЙ ВА ОММАВИЙ- ХУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН НИЗОЛАРНИ СУДДА ҲАЛ ЭТИШДА КЕЛИШУВ ТАРТИБ- ТАОМИЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ ИМКОНИАТЛАРИНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ТАҲЛИЛИ ("ЎЗБЕКИСТОН – 2030" СТРАТЕГИЯСИНИНГ 85-БАНДИ ЮЗАСИДАН)

Жўраев Дилмурот Мухторович

Термиз туманлараро маъмурий судининг судьяси,
Тошкент давлат юридик университети мустақил тадқиқотчиси,
Email: joraev_dms@mail.ru

Аннотация: ушбу мақолада маъмурий ва оммавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни судда ҳал этишда келишув тартиб-таомилларини қўллаш имкониятлари Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги доирасида таҳлил этилиб, қонунчилик ва амалиётни ривожлантириш юзасидан таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: келишув тартиб-таомиллари, МСИЮмК-маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекс, дискрецион ваколат, учинчи шахс, маъмурий орган, аризачи, жавобгар, ШНҚ-шаҳарсозлик норма ва қоидалари, суд медиацияси, судья-медиатор, ўзаро ён бериш, келишув битими.

Аннотация: в данной статье анализируются возможности использования примирительных процедур при судебном разрешении споров, возникающих из административных и публично-правовых отношений в рамках законодательства Республики Узбекистан, даются предложения и рекомендации по развитию законодательства и практики.

Ключевые слова: примирительные процедуры, Кодекс Республики Узбекистан об административном судопроизводстве – МСИЮмК (КоАС), дискреционное полномочие, третье лицо, административный орган, заявитель, ответчик, нормы и правила градостроительства - ШНҚ, судебное посредничество, судья-медиатор, взаимная уступка, мировое соглашение.

Annotation: this article analyzes the possibilities of using conciliation procedures in the judicial resolution of disputes arising from administrative and public law relations within the framework of the legislation of the Republic of Uzbekistan, provides suggestions and recommendations for the development of legislation and practice.

Key words: conciliation procedures, Code of the Republic of Uzbekistan on administrative proceedings - МСИЮмК, discretionary power, third party, administrative body, applicant, defendant, norms and rules of urban planning -

ШНК, judicial mediation, mediator judge, mutual assignment, settlement agreement.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда маъмурий ҳуқуқ соҳасини ривожлантириш юзасидан жадал ислохотлар амалга оширилиб, қисқа муддат ичида суд-ҳуқуқ тизимига, давлат бошқарув органларига нисбатан жамиятимизда ишонч ортди, соҳага бўлган муносабат бир қадар ўзгарди.

2023 йилнинг 11 сентябрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ““Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида”ги ПФ-158-сонли Фармони 1-иловасига мувофиқ “Ўзбекистон – 2030” стратегияси қабул қилинди [1].

Ушбу стратегиянинг 4.2 “Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимидаги ислохотлар” бўлимининг 58-бандига кўра, судга қадар босқичда низоларни ҳал қилиш самарадорлигини 50 фоизга ошириш, судга қадар ҳал этиш мумкин бўлган низолар юзасидан судларга келиб тушадиган ишлар сонини 50 фоизга камайтириш назарда тутилди.

Муқаддам мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 107-сон қарори [2] қабул қилинди ва бунда давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг самарали ҳимоя этилишини таъминлаш ҳамда аҳолининг судларга бўлган ишончини янада ошириш чора-тадбирлари белгиланди.

Ушбу қарорга асосан суд-ҳуқуқ соҳасини ривожлантиришда маъмурий органлар билан муносабатларда йўл қўйилаётган камчиликларни бартараф этиш ва бу борада халқаро тажрибани ўрганиш, шунингдек, жамиятда маъмурий судларнинг ролини кучайтириш, уларни фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларининг ҳақиқий ҳимоячисига айлантириш мақсад қилинди ва қарорда тарафларга, қонун ҳужжатларида белгиланган ҳолларда, оммавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ишлар бўйича келишув битимини тузиш ҳуқуқини бериш назарда тутилди.

Ушбу қарор натижаси ўлароқ, Ўзбекистон Республикасининг 2023 йил 26 апрелдаги “Давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг самарали ҳимоя қилинишини таъминлаш бўйича қўшимча чоралар кўрилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонунининг 6-моддаси билан Ўзбекистон Республикасининг МСИЮтКга киритилган янги 1261-моддасининг олтинчи қисмига кўра, маъмурий ва оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни судда ҳал этишда келишув битимини тузиш мумкин бўлмаган муносабатларнинг доираси белгиланган бўлиб, унга кўра:

- идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юзасидан низолашиш

тўғрисидаги;

- сайлов комиссияларининг хатти-ҳаракатлари (қарорлари) юзасидан низолаштириш тўғрисидаги;

- нотариал ҳаракатни амалга ошириш, фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзишни рўйхатга олиш рад этилганлиги ёки нотариуснинг ёхуд фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш органи мансабдор шахсининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолаштириш тўғрисидаги;

- давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш ёхуд белгиланган муддатда давлат рўйхатидан ўтказишдан бўйин товлаш устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича келишув битимининг тузилишига йўл қўйилмаслиги аниқ белгилаб қўйилган ва қонунда бундан ташқари маъмурий суд томонидан ҳал этиладиган низо тоифаларининг бошқа турларида келишув битимини тузишга чеклов қўйилмаган. Бошқа қонун ҳужжатларида ҳам бунга нисбатан чеклов ўрнатилмаган.

Бундан англашиладики, МСЮТКнинг 27-моддаси билан белгилаб қўйилган суд томонидан ҳал этиладиган ишлардан [3]:

- маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг, давлат бошқаруви органларининг, маъмурий-ҳуқуқий фаолиятни амалга оширишга ваколатли бўлган бошқа органларнинг (бундан буён матнда маъмурий органлар деб юритилади), фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қонунчиликка мос келмайдиган ҳамда фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолаштириш тўғрисидаги;

- инвестициявий низолар бўйича;

- рақобат тўғрисидаги ишлар бўйича низоларни судда ҳал этишда тарафлар келишув битимини тузиши ва суд уни тасдиқлаши мумкин бўлади.

Шунингдек, МСЮТКнинг 27-моддаси иккинчи қисмида суд фуқаролар ва юридик шахсларнинг бузилган ёки низолаштирилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан юзага келадиган, қонун билан ўзининг ваколатига киритилган бошқа ишларни ҳам ҳал қилиши белгиланган.

Мисол учун, Ўзбекистон Республикасининг "Адвокатура тўғрисида"ги Қонунининг 15-моддаси 2-қисми талабида лицензиянинг амал қилишини тўхтатиб туриш адвокатга гувоҳнома берган адлия органининг ёки адвокатлар палатасининг мурожаатига кўра маъмурий суднинг қарори билан амалга оширилиши белгиланган.

Ёки Ўзбекистон Республикасининг "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида"ги Қонунининг 52-моддасига кўра [4], Давлат органининг

қонунга ҳилоф қарорлари, шунингдек улар мансабдор шахсларининг қонунга ҳилоф ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) натижасида давлат фуқаролик хизматчисининг бузилган, низолашилаётган ҳуқуқларини, эркинликларини ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексда белгиланган тартибда амалга оширилиши белгиланган.

Бундан кўринадики, маъмурий суд томонидан ҳал этиладиган низо тоифалари доираси кенгроқ ва алоҳида қонунлар билан маъмурий суднинг судловига тааллуқли низоларда ҳам тарафлар ўртасидаги низо келишув йўли билан ҳал этилиши мумкин.

Албатта бундай ҳолатда суд томонидан маъмурий органда ихтиёрийлик (дискреция) мавжуд ёки мавжуд эмаслиги, келишув учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган шартларни назарда тутмаслигига алоҳида эътибор қаратилади.

Асосийси қонуншунос маъмурий ва оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни судда ҳал этишда келишув тартиб таомилларини қўллашга маълум бир чегараларда йўл қўйганлиги қонунчиликнинг маълум маънодаги ривожидир.

Маъмурий ва оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларда келишув тартиб-таомилларини қўллашда ривожланган мамлакатлар Германия, Россия, Франция ва бошқа давлатлар қонунчилигида ҳам маълум чегаралар ўрнатилган.

Олимларнинг ҳам бу борадаги фикрлари турличадир. Кўпчилик олимлар маъмурий низоларни юстицияда ҳал этишда чекловларни ўрнатиш зарурлигини таъкидлашади.

Манфред Штендр фикрига кўра, маъмурий низоларни ҳал қилишда суд томонидан келишув битимини қўллаш мумкин эмас деб ҳисоблаш суднинг ноҳолислигини англатади. Чунки, икки тараф низони ҳал қилишда қонуний бўлган ҳолатда келишувга эришишга рози бўлса, қонунчилик бунга йўл қўйиши керак [5].

Демак, юқорида келтирилган асослар ва Ўзбекистон Республикасининг МСИЮтКнинг 1261-моддаси ва 27-моддаси талабларидан келиб чиқиб суд томонидан маъмурий низоларни ҳал этишда келишув тартиб-таомилларини қўллаш мумкин бўлмаган низо тоифалари аниқ белгиланган ва МСИЮтКнинг 27-моддаси биринчи қисмининг 1, 3, 4 ва 5-бандларида назарда тутилган ишлар бўйича келишув тартиб таомилларини қўллаш мумкин эмас ва бундан ташқари қонунчилик билан маъмурий суднинг иш юритувига тааллуқли бўлган низоларда умумий асослар мавжуд бўлса келишув-тартиб таомилларини қўллаш, келишув битимини тузиш мумкин.

Бундан ташқари маъмурий судда низоларни ҳал этишда келишув битимини қўллаш учун умумий талаблар ҳам белгиланган бўлиб, тарафлар

ўртасида келишувни амалга ошириш учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган шартларни назарда тутмаслиги, келишув вакиллар томонидан тузилмаслиги ҳақидаги талаблар ҳам мавжуд.

Бундан кўришимиз мумкинки, маъмурий низоларда келишув битимини тузишга қонунчилик йўл қўйса-да, уни қўллаш имкониятлари торайиб боради.

Аммо бугунги кунда маъмурий судлар томонидан кўрилаётган низо тоифаларини таҳлил қиладиган бўлсак, низо фақатгина аризачи ва жавобгар ўртасида юз берган, учинчи шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига ушбу низо дахл қилмайдиган ҳолатларни кўплаб учратиш мумкин. Маъмурий суд ишларини юритишда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, божхона органлари, солиқ органлари, адлия органлари, молия органлари, қўмиталар, агентликлар ва бошқа давлат бошқарув органлари жавобгар бўлган ишларда низо фақатгина аризачи билан боғлиқ ҳолатларни кўплаб учратиш мумкин.

Мисол учун бир тадбиркорлик субъектининг солиқ органи мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари, қарорлари юзасидан низолашиш тўғрисидаги аризаси бўйича талаб асосан солиқ органи томонидан тадбиркорлик субъекти фаолиятида ўтказилган солиқ текшируви бўйича мансабдор шахсларнинг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари ёки қарорлари юзасидан низолашилади ва бу низо кўп ҳолатда аризачи ва жавобгарга тааллуқли бўлиб, низо учинчи шахсларнинг манфаатларига дахл қилмайди.

Ёки аризачи жисмоний шахснинг жавобгар Бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси томонидан унга нисбатан пенсияни ҳисоблашда иш стажининг маълум бир даври инобатга олинмаганлигидан норози бўлиб судга берилган аризаси бўйича ҳам низо фақат аризачи ва жавобгарга тааллуқли бўлади ва учинчи шахсларнинг манфаатларига дахл қилмайди.

Шунингдек, аризачи жисмоний ёки юридик шахснинг жавобгар божхона органларининг аризачи номига келган товарнинг бир божхона режимидан иккинчи бир божхона режимига ўтказиш ҳақидаги талаби асоссиз рад этилганлиги бўйича ариза талаби ҳам кўп ҳолатларда фақатгина аризачи ва жавобгарга тааллуқли бўлиб, низо учинчи шахсларнинг манфаатларига дахл қилмайди.

Суд амалиётида бу каби мисолларни кўплаб учратиш мумкин.

Демак, маъмурий низоларни судда ҳал этишда учинчи шахсларнинг манфаатларига дахлдор бўлмаган низолар кўп ва бу жиҳатдан ҳам маъмурий низоларда келишув тартиб-таомилларини қўллаш кенг доирада амалга оширилиши мумкин.

Фикримизча қонунчилик айрим маъмурий низо тоифаларида низо предмети учинчи шахс манфаатларига таъсир кўрсатганда ҳам келишув битимида учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига

дахлдор бўлган шартларни уларнинг розилиги билан киритишга йўл қўйиши лозим.

Ушбу фикримизни тадқиқот иши доирасида асослантириб берганмиз.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, низоларни судда кўришда маъмурий ва оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларнинг келишув процедурасини қўллаш мумкин бўлган тоифасида эканлигини аниқлаш, шунингдек, ушбу низо бўйича низоли ҳолатни ҳал этишда маъмурий органга ихтиёрийлик берилганлигини аниқлаш, низо предмети бўйича келишув шартлари учинчи шахсларнинг манфаатларини назарда тутмаслик шarti билан келишув тартиб-таомилларини қўллаш мумкин.

Шунингдек, юқоридаги асосларга кўра, МСИЮтКнинг 1261-моддаси олтинчи қисми "учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган шартларни назарда тутадиган ишлар бўйича келишув битимининг тузилишига йўл қўйилмаслиги" жумласини "учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган шартларни назарда тутадиган ишлар бўйича келишув битими уларнинг розилиги билан тузилиши мумкин" жумласига ўзгартирилиши лозим.

Бундан ташқари, судда низоларни ҳал этишда келишув тартиб-таомилларини қўллашни кенгайтириш учун судда келишув процедураси билан шуғулланадиган алоҳида медиатор-судьялар корпусини шакллантириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 12 сентябрдаги ПФ-158-сонли "“Ўзбекистон-2030” стратегияси тўғрисида”ги Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 29 январдаги ПҚ-107-сонли "Давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг самарали ҳимоя этилишини таъминлаш ҳамда аҳолининг судларга бўлган ишончини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори.

3. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси.

4. Ўзбекистон Республикасининг "Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Қонуни.

5. Берлин шаҳар маъмурий судининг нафақадаги судьяси Манфред Штендр маърузаси, Германия халқаро ҳамкорлик (GIZ) ташкилоти ва Судьялар олий мактаби ҳамкорлигида ўтказилган "Маъмурий суд ишларини юритишда долзарб масалалар" мавзусидаги семинар тренинг, 18.02.2023 й.

6. Шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари – Қурилиш ва уй-жой коммунал хўжалиги вазирлиги (mc.uz)

7. Ўзбекистон Республикасининг “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонуни

8. Prof. Dr Max-Jürgen Seibert is a judge-mediator at the Higher Administrative Court of Northrhine-Westfalia and Dr Matthias Keller is a judge-mediator at the Administrative Court in Aachen.

9. Ушбу кейс учун Тошкент туманлараро маъмурий судининг 5-1001-****/*53-сонли маъмурий иши асос қилиб олинди.

10. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси.

11. Ўзбекистон Республикасининг “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонуни.